

## MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA OTA-ONA VA MAHALLA HAMKORLIGI

*Bekmuratova Zubayda Komoladdinovna*

*Qoraqalpog'iston Respublikasi, Ellikqal'a tumani, 4-DMTT tarbiyachisi*

[zubaydabekmuratova759@gmail.com](mailto:zubaydabekmuratova759@gmail.com)

### ANNOTATSIYA

#### O'zbek tilida:

Maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlari (MTT), oila va mahalla o'rtasidagi hamkorlikning holati, to'siqlari va yechim yo'llari tadqiq etilgan. Sifatliy metodologiya so'rovnomasi, yarim tuzilgan suhbat va tizimli kuzatish asosida olib borilgan tadqiqotda uchta shahar MTTi, 60 nafar ota-ona, 15 nafar mahalla vakili va 12 nafar tarbiyachi ishtirok etdi. Ota-onalarning 68 foizi MTT bilan muloqotni faqat ota-onalar yig'ilishi bilan chegaralashi, mahalla vakillari esa MTTga yiliga o'rtacha 1,8 marta tashrif buyurishi aniqlandi. Vaqt tanqisligi, aniq mexanizm yo'qligi va motivatsiya etishmasligi hamkorlikning uchta asosiy to'sig'i sifatida belgilandi. Tadqiqot asosida MTT Oila Mahalla uchburchak hamkorlik modeli ishlab chiqilgan va beshta amaliy tavsiya bayon etilgan.

**Kalit so'zlar:** maktabgacha ta'lim, ota-ona hamkorligi, mahalla, uchburchak model, bola rivojlanishi.

#### На русском языке:

Статья посвящена изучению состояния, препятствий и путей решения проблем сотрудничества между ОДО, семьёй и махаллей. Исследование проведено с участием трёх ОДО, 60 родителей, 15 представителей махалли и 12 воспитателей. Установлено, что 68% родителей ограничивают общение с ОДО родительскими собраниями. Выявлены три барьера: дефицит времени, отсутствие механизма и недостаточная мотивация. Предложена треугольная модель «ОДО Семья Махалля» с пятью практическими рекомендациями.

**Ключевые слова:** дошкольное образование, сотрудничество с родителями, махалля, треугольная модель, развитие ребёнка.

#### In English:

This article investigates the state, barriers, and solutions regarding cooperation between preschool education organizations (PEOs), families, and mahalla community councils in Uzbekistan. Data were collected through questionnaires, semi-structured interviews,

and systematic observation across three urban PEOs, involving 60 parents, 15 mahalla representatives, and 12 educators. The findings reveal that 68 percent of parents limit their engagement to parent meetings only, while mahalla representatives visit PEOs an average of 1.8 times per year. Three main barriers were identified: time constraints, the absence of a formal cooperation mechanism, and insufficient motivation among stakeholders. A triangular model PEO Family Mahalla is proposed with five practical implementation recommendations.

**Keywords:** *preschool education, parental cooperation, mahalla, triangular model, child development.*

## KIRISH

O'zbekiston 2017 yildan boshlab maktabgacha ta'limni davlat siyosatining markaziga qo'ydi. Maktabgacha ta'lim vazirligi tashkil etildi, MTT tarmoqlari kengaytirildi, 2022 yilda esa 2030 yilga mo'ljallangan rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlandi. Konsepsiyada bolaning yaxlit rivojlanishi uchun MTT, oila va jamiyat o'rtasidagi hamkorlik alohida yo'nalish sifatida belgilangan. Biroq amaliyotda ushbu uch tomon o'rtasidagi aloqa hamon yuza va tartibsiz bo'lib qolmoqda.

Maktabgacha yoshdagi bola uch yoshdan olti yoshgacha bo'lgan davr shaxsiyat, his-tuyg'ular dunyosi va kognitiv asoslarning shakllanadigan noyob vaqt. Bu davrda bola uchun eng muhim ikki dunyo uy va bog'cha bir-biridan uzilib qolsa, u ikki orada qolgan, o'zini tushuntirishga ojiz bir inson kabi his qiladi. Tadqiqotimiz aynan shu bo'shliqdan uydan MTTga, MTTdan mahallaga boradigan ko'priklar yo'qligidan kelib chiqadi.

Bronfenbrenner (1979) ekologik tizim nazariyasida bolaning rivojlanishi bir nechta o'zaro bog'liq muhit qatlamlari mikrosistema, mezosistema, egzosistema va makrosistema ta'sirida belgilanishi ko'rsatilgan. Oila va MTT alohida mikrosistemalar bo'lib, ular o'rtasidagi munosabat mezosistemani tashkil etadi. Mezosistema qanchalik mustahkam bo'lsa, bolaning rivojlanishi shunchalik uyg'un kechadi. O'zbek jamiyatida mahalla ham tarixan tarbiyaviy makon sifatida faoliyat yuritib kelgan: jamoaviy nazorat, o'zaro yordam va an'anaviy qadriyatlarni avloddan avlodga yetkazish uning asosiy funksiyalari bo'lgan. Zamonaviy MTT tizimida esa mahallaning bu salohiyatidan foydalanilmayapti.

Biz ushbu tadqiqotda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ota-ona va mahalla hamkorligining hozirgi holati va asosiy to'siqlarini aniqladik, shuningdek O'zbekiston ijtimoiy-madaniy kontekstiga mos amaliy hamkorlik modelini taklif etdik. Tadqiqot savollari: MTT va oila o'rtasidagi hamkorlik qanday shakllarda namoyon bo'lmoqda?

Mahalla tashkilotlari bu hamkorlikda qanday rol o'ynamoqda? MTT, oila va mahalla o'rtasida real hamkorlikni yo'lga qo'yadigan mexanizm qanday ko'rinishda bo'lishi mumkin?

*Tadqiqotimiz quyidagi gipotezaga asoslanadi: ota-ona va mahalla hamkorligini rasmiy mexanizmlar orqali yo'lga qo'yish bolaning MTTdagi ijtimoiy moslashuvi va umumiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.*

## ADABIYOTLAR SHARHI

Oila va ta'lim muassasasi o'rtasidagi hamkorlik pedagogika fanining mustaqil tadqiqot yo'nalishiga aylangan. Joyce Epstein (2001) hamkorlikning olti turini ajratib ko'rsatgan: parvarish, muloqot, ko'ngillilik, uyda ta'lim davom ettirish, qaror qabul qilishda ishtirok etish va jamoatchilik bilan hamkorlik. Epstein modeli maktabgacha ta'lim kontekstida ham muvaffaqiyatli qo'llanilgan va ota-onalarning ta'lim jarayoniga jalb etilishi bolaning rivojlanishi bilan bevosita bog'liqligi isbotlangan. Biroq bu model G'arb madaniy muhitini asosga oladi va mahalla an'anasi kuchli jamiyatlarda moslashtirishni talab qiladi.

Bronfenbrenner (1979) ta'limida bolaning rivojlanishi birlamchi muhit oila bilan cheklanib qolmaydi; uni o'rab turgan barcha muhit qatlamlari bir butun tizim sifatida ta'sir ko'rsatadi. Berk (2013) mezosistemadagi izchillikning bolaning ijtimoiy-emotsional sog'lig'iga bevosita ta'sirini empirik dalillar bilan ko'rsatgan. Bolaning MTTda sezgan xavfsizligi va uyda qo'llab-quvvatlanishi bir-birini to'ldirganda, rivojlanish natijasi ancha yuqori bo'ladi.

O'zbek pedagogika fanida Mavlonova R. A. (2018) ota-onalar bilan ishlash metodikasini ishlab chiqqan va tizimli muloqotning zarurligini asoslab bergan. G'oziev E. G'. (2020) o'zbek oilasining tarbiyaviy salohiyatini tahlil qilib, mahalla muhitining bola shaxsiyatiga ta'sirini ko'rsatgan. Biroq ikkalasida ham MTT va mahalla o'rtasidagi munosabatlar masalasi to'liq o'rganilmagan bu tadqiqotimizning asosiy yo'nalishini belgilab beradi.

Finlyandiya maktabgacha ta'lim tizimida oila-MTT hamkorligi individual rivojlanish rejasi orqali rasmiylashtirilib, har bir bolaning ota-onasi bilan yillik suhbat o'tkazilishi majburiy qilib belgilangan (Hujala et al., 2012). Janubiy Koreya va Singapurda mahalla tashkilotlari rasmiy hamkorlik shartnomasi asosida MTTlar bilan ish olib boradi. O'zbekiston uchun mahalla institutining noyob ijtimoiy roli uning huquqiy maqomi, aholining unga bo'lgan ishonchi va an'anaviy vazifalari bu tajribalardan yanada samarali model yaratish imkonini beradi.

O'zbek kontekstida MTT Oila Mahalla uchburchagini birlashtirishga qaratilgan empirik tadqiqot hali o'tkazilmagan. Mazkur bo'shliq bizning tadqiqotimizning ilmiy yangiligini belgilab beradi.

## TADQIQOT METODLARI

Tadqiqot sifatli metodologiya asosida 2023 yil sentyabridan 2024 yil yanvarigacha bir to'liq semestr davomida olib borildi. Sifatli yondashuv tanlangan, chunki hamkorlik muammosi miqdoriy ko'rsatkichlar bilan to'liq ochib bo'lmaydigan ijtimoiy hodisa: bu yerda insonning tuyg'ulari, tajribasi va idroklari muhim ma'lumot hisoblanadi.

Tanlanma maqsadli tanlov usuli bilan shakllantirilib, uchta turli xil joylashgan shahar MTTidan iborat bo'ldi: biri katta yashash massivida, ikkinchisi shahar markazida, uchinchi eski mahalla muhitida. Bu rang-baranglik hamkorlik holatini turli ijtimoiy kontekstlarda kuzatish imkonini berdi. Jami 60 nafar ota-ona, 15 nafar mahalla vakili va 12 nafar tarbiyachi tadqiqotda qatnashdi.

Ma'lumot yig'ish uchta usul orqali amalga oshirildi. Birinchisi yopiq va ochiq savollardan iborat so'rovnoma bo'lib, ota-onalarning hamkorlik faoliyati, motivatsiyasi va to'siqlar haqidagi fikrlarini aniqlash maqsadida tuzildi. Ikkinchisi mahalla vakillari va MTT rahbarlari bilan o'tkazilgan yarim tuzilgan suhbat bo'lib, har bir suhbat 40 daqiqadan 65 daqiqagacha davom etdi va ishtirokchining roziligiga asosan audio yozib olindi. Uchinchi guruh va sinf faoliyatini 8 hafta davomida tizimli kuzatish bo'lib, dala yozuvlari shaklida qayd etib borildi.

Ma'lumotlar induktiv kodlash usuli bilan tahlil qilindi: ochiq kodlar ajratildi, mavzu kategoriyalariga jamlanib, yakuniy interpretatsiya shakllantirildi. Tadqiqotning ishonchliligi uchun triangulyatsiya qo'llanildi turli manbalar va metodlar orqali olingan ma'lumotlar o'zaro taqqoslanib, bir-birini tasdiqlagan topilmalar yakuniy xulosaga kiritildi. Barcha ishtirokchilardan yozma rozilik olindi, shaxsiy ma'lumotlar anonimlashtirildi.

## NATIJALAR

### 4.1. Ota-onalarning MTT bilan hamkorlik darajasi

So'rovnoma va kuzatish natijalari ota-onalarning MTT bilan hamkorligini asosan bir tomonlama va sust ekanligini ko'rsatdi. Ota-onalarning 68 foizi MTT bilan o'zaro muloqotni faqat rasmiy ota-onalar yig'ilishi bilan chegaralaydi. Farzandining MTTdagi kundalik hayoti haqida tarbiyachi bilan muntazam muloqot qiladigan ota-

onalar salmog'i atigi 22 foizni tashkil etdi. MTT tadbirlarida ixtiyoriy ishtirok etadigan ota-onalar esa 14 foizni tashkil etadi (1-jadvalga qarang).

| Hamkorlik turi        | Faol (%) | Passiv (%) | Ishtirok etmaydi (%) |
|-----------------------|----------|------------|----------------------|
| Ota-onalar yig'ilishi | 54       | 30         | 16                   |
| MTT tadbirlari        | 14       | 38         | 48                   |
| Kundalik muloqot      | 22       | 44         | 34                   |
| Uyda ta'lim yordami   | 18       | 42         | 40                   |

*1-jadval. Ota-onalarning MTT bilan hamkorlik darajasi (%)*

Suhbatlarda ota-onalar orasida tez-tez uchraydigan munosabat shuki, ular bolasini bog'chaga topshirgach, tarbiya mas'uliyati tugaganini his qiladi. Bir ota-ona: "Biz ishlaymiz, ular o'qitsin shunday bo'lishi kerak emasmi?" degan savolni qo'ydi. Bu so'zlar ko'pchilik ota-onaning yashirin munosabatini ifodalaydi.

#### 4.2. Mahalla ishtirokining holati

Mahallaning MTT bilan munosabati rasmiy va epizodik ekanligini aniqladik. 15 nafar mahalla vakilidan faqat 4 nafari MTT tarbiyaviy rejasi bilan tanish ekanligi ma'lum bo'ldi. Qolgan 11 nafar vakil "ular nima ish qilishini bilmaymiz, biz aralashmaymiz" degan mazmunda javob berdi. Mahalla raislarining MTTga yiliga o'rtacha tashrif buyurish soni 1,8 marta bu amalda haqiqiy muloqotning yo'qligini anglatadi.

Biroq suhbatlarda mahalla vakillarining aksariyati MTT bilan yaqinroq ishlashga tayyor ekanligini bildirdi. "Ayting, nima qilish kerak biz tayyormiz, lekin bizdan hech kim so'ramaydi" degan fikr bir nechta vakil tomonidan mustaqil ravishda takrorlandi. Bu muhim topilma: hamkorlikka to'sqinlik qilayotgan asosiy omil mahallaning istamasligi emas, balki tizimli mexanizmning yo'qligidir.

#### 4.3. Hamkorlikning asosiy to'siqlari

Kuzatish va suhbatlarning tahlili natijasida hamkorlikning uchta asosiy to'sig'i aniqlandi. Birinchi to'siq vaqt tanqisligi: ota-onalarning 71 foizi ish yuki sababli MTT

tadbirlariga qatnasha olmasligini ta'kidladi. Ikkinchi to'siq aniq mexanizm yo'qligi: hamkorlik ko'proq tarbiyachining shaxsiy tashabbusiga qolgan, muassasa darajasida tizimli yondashuv mavjud emas. Uchinchi to'siq motivatsiya etishmasligi: ota-onalarning bir qismi o'z ishtirokini samarasiz deb biladi, "men borsam ham, bormay qolsam ham, hech narsa o'zgarmaydi" degan munosabat shakllangan.

#### 4.4. Muvaffaqiyatli hamkorlik namunasi

Uchta MTTdan birida amaliyotda muvaffaqiyatli ishlayotgan hamkorlik namunasini kuzatdik. Mahalla qo'mitasi tashabbusi bilan tashkil etilgan "Bolajon" ota-onalar klubi bu MTTda ikki yildan beri faoliyat ko'rsatmoqda. Oyiga ikki marta payshanba kechlari o'tkaziladigan ushbu uchrashuvlarda mahalla vakili, MTT tarbiyachisi va ota-onalar birgalikda har bir bola haqida muloqot qiladi. Ushbu forumda ishtirok etgan oilalar bolalarining MTTga moslashuvi boshqa bolalarga nisbatan 34 foiz tezroq kechishi kuzatildi. Bu farq tizimli hamkorlik natija berishini ko'rsatadigan amaliy dalildir.

### MUHOKAMA

Olingan natijalar Bronfenbrenner (1979) ekologik tizim nazariyasi va Epstein (2001) hamkorlik modeli bilan to'liq muvofiq keladi. MTT va oila o'rtasidagi mezosistema O'zbekiston sharoitida ham zaiflashgan holda namoyon bo'ldi: ota-onalar passiv, mahalla esa tizimdan tashqarida. Berk (2013) ko'rsatganidek, mezosistema zaif bo'lganda bola ikki muhit orasida ko'prik bo'lmagan daryo qirg'og'ida qolganday his qiladi MTTda o'rganilgan tartib uyda davom etmaydi, uyda shakllangan qo'rquvlar tarbiyachiga yetib bormaydi.

Epstein (2001) modelining oltita komponentini O'zbekiston holatiga solishtirsak, hozirda faqat ikkitasi parvarish va muloqot nisbatan ishlayotganini ko'ramiz. Ko'ngillilik, uyda ta'lim, qaror qabul qilishda ishtirok etish va jamoatchilik bilan hamkorlik komponentlari amalda yo'q. Bu qiyosiy manzara shuni ko'rsatadiki, mavjud hamkorlik Epsteinning birinchi ikki bosqichida qolib ketgan.

Mahalla masalasi alohida diqqatni talab qiladi. Biz kuzatgan holat shuni ko'rsatdiki, mahalla vakillari hamkorlikka tayyor, biroq tizim ularni bu hamkorlikka taklif etmayapti. An'anaviy mahalla tarbiyaviy muammolarni jamoaviy hal etgan, bolaga faqat ota-onasi emas, balki butun ko'cha ko'z bo'lgan. Bu madaniy kapitaldan zamonaviy MTT foydalana olmayapti.

Tadqiqotimizning cheklovlari haqida ham ochiq bo'lish lozim. Tanlanma faqat shahar MTTlarini qamrab oldi qishloq va tumanlar bu tadqiqot doirasidan tashqarida qoldi. Kuzatuv muddati sakkiz hafta bilan chegaralanganligidan uzoq muddatli

natijalarni baholash imkoni bo'lmadi. Bundan tashqari, so'rovnomaga MTT bilan faolroq aloqa qiladigan ota-onalar ko'proq qatnashgan bo'lishi ehtimoli bor.

"Bolajon" klubi esa bu cheklovlar orasida yorqin istisno bo'lib turadi. Maxsus grant yoki tashqi moliyalashtirishsiz, oddiy odamlarning umumiy manfaatdan kelib chiqqan sa'y-harakati bilan yaratilgan bu klub hamkorlikning haqiqiy qiymati borligini tasdiqlaydi. Demak, zarur potensial allaqachon mavjud uni faqat ko'rish, rasmiylashtirish va ko'paytirish lozim.

## XULOSA

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ota-ona va mahalla hamkorligi hozirda tizimli mexanizmdan mahrum bo'lib, asosan passiv va rasmiy shaklda saqlanib qolmoqda. Olingan empirik dalillar Bronfenbrenner va Epstein nazariy asoslari bilan uyg'un: mezosistemaning zaif ekanligi bolaning rivojlanish salohiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, mahallaning tarbiyaviy salohiyati esa MTT tizimidan ajralib qolgan holda behuda sarflanmoqda.

MTT Oila Mahalla uchburchak hamkorlik modeli har uch tomonning o'rnini belgilab, ularni bog'lovchi amaliy ramka sifatida taklif etiladi. Modelni tatbiq etish uchun beshta tavsiya ilgari suriladi:

1. Har bir MTTda Hamkorlik koordinatori lavozimi joriy etilsin. Bu shaxsning asosiy vazifasi ota-onalar va mahalla bilan doimiy muloqotni tashkil etish, uchrashuvlar o'tkazish va hamkorlikni rejalashtirish.
2. MTT va mahalla qo'mitasi o'rtasida rasmiy hamkorlik memorandumini tuzilsin. Memorandumda har bir tomonning vazifalari, uchrashuv jadvali va hisobot shakli aniq ko'rsatilsin.
3. Mahalla qo'mita a'zolari uchun MTT tarbiyaviy maqsadlari bo'yicha yillik qisqa trening o'tkazilsin. Bu o'zaro tushunishni mustahkamlaydi va hamkorlikni mazmunli qiladi.
4. Ota-onalar uchun MTT tarbiyaviy dasturiga integratsiyalashgan Ota-onalar maktabi yaratilsin farzandni tushunish, uyda ta'limni qo'llab-quvvatlash va tarbiyaviy muammolarni hal etish ko'nikmalarini shakllantirsin.
5. "Bolajon" klubi kabi muvaffaqiyatli tajribalar umumlashtirilsin va Maktabgacha ta'lim vazirligi tomonidan boshqa MTTlarga tarqatish uchun qo'llanma sifatida chiqarilsin.

Kelajak tadqiqotlar uchun qishloq MTTlarini qamrab oluvchi kengaytirilgan namuna va miqdoriy metodlarni qo'llash, shuningdek Ota-onalar maktabi samaradorligini alohida baholash zarur ko'rinadi. Mazkur tadqiqot O'zbekistonda

maktabgacha ta'limda hamkorlik madaniyatini shakllantirish yo'lidagi dastlabki qadamlardan biri sifatida ko'rilishi mumkin.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bronfenbrenner, U. (1979). The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Cambridge, MA: Harvard University Press.
2. Epstein, J. L. (2001). School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools. Boulder, CO: Westview Press.
3. Berk, L. E. (2013). Child Development (9th ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.
4. Hujala, E., Turja, L., Gaspar, M. F., Veisson, M., & Waniganayake, M. (2012). Perspectives of early childhood teachers on parent-teacher partnerships in five European countries. European Early Childhood Education Research Journal, 7(1), 57-76.
5. Mavlonova, R. A. (2018). Maktabgacha ta'limda oila bilan ishlash metodikasi. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
6. G'oziev, E. G'. (2020). O'zbek oilasi va bolalar tarbiyasi. Toshkent: Akademiya nashriyoti.
7. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risidagi Qonun, O'RQ-578-son, 2019 yil 26 sentyabr.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-111-son Farmoni: Maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida, 2022 yil 31 may.
9. Henderson, A. T., & Mapp, K. L. (2002). A new wave of evidence: The impact of school, family, and community connections on student achievement (pp. 1-240). Austin, TX: Southwest Educational Development Laboratory.